

**МАЛ ӨСКҮРЕРИ –
МЕРГЕНДҮ
ИШТИН ЖЕРИ!**

**Агитатордын
БЛОКНОДЫ**

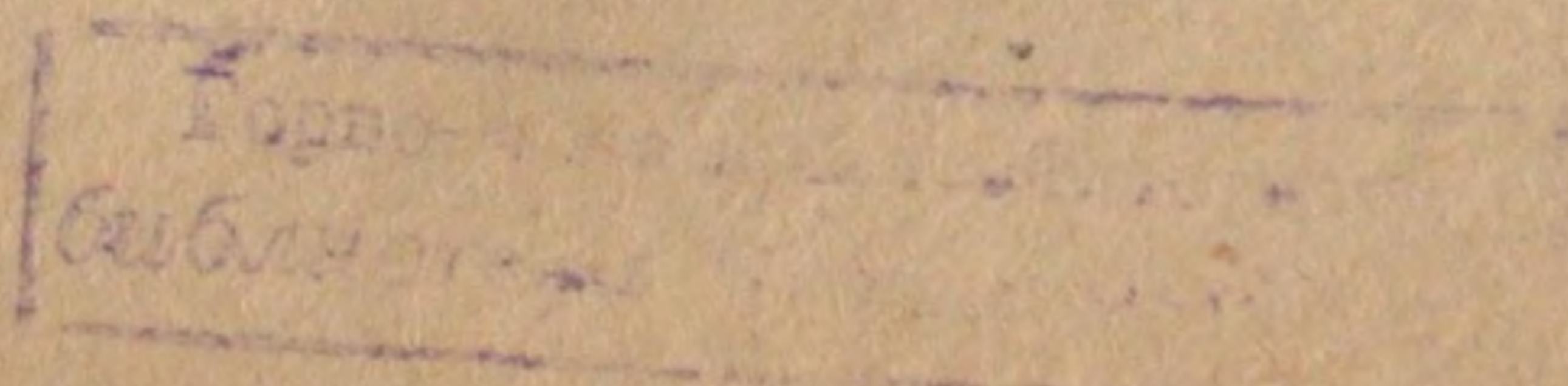
Бастыра ороондордын пролетарийлери, бириккилегер!

АГИТАТОРДЫН БЛОКНОДЫ

**КПСС-тин Горно-Алтайский обкомынын пропаганда
ла агитация бөлүги**

1981 j
ноябрь
11 №

**Алтайдын бичиктер чыгарар издательствозынын
Туулу Алтайдагы бөлүгү**

БАЖАЛЫКТАР

Жаан учурлу Законнын проеги	3
Улу бирлик	8
Баштапкы председатель	15
Омок-седен базытла	21
Пекиннин каршулу умзаныжы	25
Ракетный черүлердин ле артиллериянын кўни	30
Социалистический Федеративный Республика Югославия	33

БЛОКНОТ АГИТАТОРА

Редакционная коллегия

Подписано к печати 20/XI 1981 г. Усл. п. л. 2,09. Уч.-изд. л. 1,83. Заказ 3745. Тираж 500 экз. Цена 4 коп. Формат 60×84-1/16. АН 00253.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36. Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.

ЈААН УЧУРЛУ ЗАКОННЫҢ ПРОЕГИ

Бистинг ороондо советский законодательствоны жаранды-
рары јанынан калганчы јылдарда јаан иш өткөн. Сүреен
кыска өйдин туркунына СССР-дин жаңы Конституциязын,
союзный ла автономный республикалардын конституцияла-
рын јарадып јөптөгөн. Јаан учурлу бу документтерде Совет
обществоны коммунизмге ичкери апарып јаткан жаңы исто-
рический једимдер темдектелген.

СССР-дин жаңы Конституциязында, советский конституци-
онный законодательствоның историязында баштапкы катап,
автономный областьтын ла автономный округтын правовой
ээжилерин јартаган аңылу бажалык берилди.

Бу ээжилерди Конституцияда закон эдип бичигени авто-
номия—советский национальный государственный јаннын ке-
бери деп Улу Ленин айтканы өткөн јылдардын туркунына
јаан ченелтеде жүрүмдү болгонын, СССР-дин бастыра на-
цияларын ла ук албатыларын өңжидип жарандырарына, бис-
тинг орооннын албатыларынын најылыгын там тыгыдарына
ууландыра Коммунистический партия өткүрип турган иш је-
димдү өдүп турганын керелеп туру.

СССР-дин Конституциязын, оны ээчиде союзный ла ав-
тономный республикалардын конституцияларын јарадып јөп-
төгөниле кожо албатынын депутаттарынын Советтеринин
ижинде жаңы өй башталганын партиянын XXVI съездине
КПСС-тин Төс Комитединин Отчетный докладында КПСС-
тин Төс Комитединин Генеральный качызы, СССР-дин Вер-
ховный Советинин Президиумынын Председатели нөкөр
Л. И. Брежнев темдектеди.

Албатынын депутаттарынын Советтери Конституция
аайынча јербойында бастыра јаннын ээлери бололо, госу-
дарственный учурлу бастыра керектерди, анайда ок хозяй-
ственный ла социально-культурный строительствонын сурак-
тарын башкарып ла бүдүрип јадылар.

Бистинг ороондо Совет јан турган јылдардын туркунына
Советский социалистический государствоның јаан једимдери
социалистический демократияны токтоду јоктон элбедери ле
теренжидери, орооннын керектерин башкараарына миллион-
дор тоолу ишкүчиле јаткандарды тартып алары, СССР-дин

албатыларынын најылыгын тыгыдары јанынан ленинский политиканы Коммунистический партия јүрүмде кыйа баспастан бүдүрип турганыла, бистин албатынын јадын-јүрүмин јарандылары керегинде Советский госуларствонун кичеенгени там ла өзө бергениле колбулу деп, совет улус јакшы биллип јадылар.

СССР-дин јаны Конституциязы аайынча чыгып турган закондор советский госуларственный јанды бастыра Союзта тыгыдып, союзный республикалардын алдынан бойлоры башкарынар праволорын јеткилдеди, анайда ок автономный республикалар ла автономный областьтар бойлорынын госуларственный ла хозяйственный ижинде тузаланар праволорын элбетти.

Автономный область керегинде андый јаны ээжи СССР-дин Конституциязынын 86 статьязы ла РСФСР-дин Конституциязынын 82 статьязы аайынча автономный областьтын албатыларынын депутаттарынын Соведи белетегениле РСФСР-дин Верховный Совети јарадып јөптөйтөн ағылу Закондо бичилер.

Госуларственный тзөлгөнин кебер-бүдүминде бистин Горно-Алтайский автономный область — алтай албатынын ла областьтын јеринде јуртап јаткан өскө нацияларлу ишкүчиле јаткан улустын советский автономия болгон национальный административно-территориальный тзөлгө болуп јат.

Партиянын ленинский национальный политиказынын шылтузында алтай албаты бойынын автономиязын алала, Туулу Алтайда Совет јан турган јылдардын туркунына политический, экономический ле социально-культурный өзүмде сүреен јаан једимдерге једип алды.

Туулу Алтайда промышленностьтын текши продукциязынын кеми бежен катапан ажыра көптөди. Эмди бистин область ороонго көп горнорудный продукция, аннын мүүзин, койдын түгин ле эчкинин ноокызын, эт ле сүт берип јат. Јуртхозяйственный производство элбеди, колхозтордын ла совхозтордын экономиказы тыгыды.

Областьта јуртап јаткан улустын тоозы бүдүн-јарым катап, ол тоодо городто јуртаган улустын тоозы сегис катап, ишмекчилердин ле служащийлердин тоозы беш јарым катап көптөди. Эмди областьтын албаты-хозяйствозынын башка-башка бөлүктеринде алтаннан ажыра ук улус иштеп јат.

1920 јылда Туулу Алтайда јуртаган улустын тоозын аларда алтайлардын 96 проценти бичик билбес болгон болзо, эмди областьта јуртаган бастыра улус нургулай бичикчи боло

берди. Областьтын албаты-хозяйствозынын башка-башка бөлүктеринде иштеп турган бийик ле аңылу орто үредүлү специалисттердин ортодо көп улус — алтайлар ла казахтар.

Албатынын жадын-жүрүми жаранган, культуразы өнжиген ле үредүзи бийиктеген шылтуунда областьтын ишкүчиле жаткандары социально-культурный ла экономический өзүмнин сурактарын бүдүреринде там ла эрчимдү турушкалайт, СССР-дин Конституциязыла берилген бойлорынын праволорын там ла элбеде тузалангылайт.

Советский автономия социалистический демократиянын ээжилери аайынча там ла жаранып өзүп турганын «Горно-Алтайский автономный область керегинде» деп Законнын проегин белетегени ле оны бу жуукта албатынын депутаттарынын областной Советинин очередной сессиясында шүүшкени керелейт.

Автономный область керегинде Законнын проегин албатынын депутаттарынын ол ок Совети бойы белетеп тургузар учурлу. Бу ээжи аайынча областной Советинин исполнительный комитеди жөптөгөн аңылу комиссия Законнын проегин белетеп жазайла, сессияда шүүжерине тургусты.

Автономный область керегинде Законнын проеги баштапкы катап белетелип жат. Ол советский конституционный законодательство аайынча тургузылды. РСФСР-дин Конституциязынын 82 статьязы аайынча РСФСР-деги кажы ла автономный область крайга кирип жат. Автономный область керегинде Законнын бистин областьтын Совети белетеген проегин РСФСР-дин Верховный Совети жарадып жөптөөр учурлу.

Автономный область керегинде Законнын проегинде областьтын административно-территориальный кебер-бүдүми жанынан, онын депутаттары СССР-дин Верховный Советинде туружатаны керегинде, автономный областьтын башкараачы органдары государственный, хозяйственный ла социально-культурный строительнонын сурактарын бүдүрерге республикалардын, крайлардын ла областтардын башкараачы органдарыла көнү колбулар эдер праволоры керегинде, областьтын экономический ла социальный өзүмнин пландарынын төс көргүзүлерин темдектейтени керегинде ле өскө дө көп сурактар аайынча ээжилер бичилген.

Законнын проегинде албатынын депутаттарынын областной Советин ле онын исполкомын төзөйтөн ээжилер ле олардын эдетен ижи айдылган, областьтын јеринде государственный, хозяйственный ла социально-культурный строительноны башкараарында эдетен керектери темдектелген.

Албатынын депутаттарынын областной Совединин башкаратан керектери ле бүдүретен ижи керегинде чокум ээжилер «Албатынын депутаттарынын краевой ло областной Советтеринин, автономный областтардын ла автономный округтардын албаты депутаттарынын Советтеринин төс полномочиелери керегинде» деп СССР-дин Верховный Совети 1980 жылда 25 июньда жөптөгөн Закон аайынча тургузылган. Ол Закондо совет общественонун общественно-политический жүрүминин жүзүн-башка бөлүктеринде Советтердин учуры бийиктедилген, государствонын керектерин башкараарында ишкүчиле жаткандар эрчимдү турушкадый элбек аргалар ачылган.

Бу Законнын 25 статьясында айдылганы аайынча албатынын депутаттарынын Советтери бүдүретен иштердин ле башкаратан керектердин тоозында: социально-экономический өзүмнин өдүп жаткан өйдө лө келер өйдөги пландарын жөптөөри, областтын бюджетин жөптөөри, Советке кирип турган государственный органдардын, предприятиелердин, учреждениелердин ле организациялардын ижин башкараары, анайда ок бар закондор аайынча Совет башкараарына берилген өскө дө иштерди бүдүрер некелтелер айдылган.

Бу некелтелер аайынча автономный область керегинде Законнын проегинде промышленностьты ла журт хозяйствоны, строительствоны ла транспортты, албатынын үредүзин ле сукадыкты корыырын, социальный жеткилдеерин, садуну ла общественный аш-курсакты, коммунальный ла бытовой жеткилдеерин, культурно-таскамал ишти, анайда ок социалистический закон-жанды жеткилдеерин ле общественный ээжилерди корыырын башкараарында областной Советтин задачалары ла эдетен ижи чокумдалган.

Горно-Алтайский автономный областтын областной Совети ле онын исполкомы хозяйственный ла культурный строительствонун сурактарын эрчимдү башкарганыла коштой закон-жанды ла общественный ээжилерди тыгыдар керектерди күнүн сайын башкарып жадылар.

Закон-жанды бүдүрери, общественный ээжилер бузуларын ла каршулу кылыктар эдерин астадары ла жоголторы жанынан сурактарды областной Советтин исполнительный комитединин жуундарында ла жаантайын иштеер комиссияларда жаантайын шүүжип жат.

Өткүрип турган элбек иштердин шылтуунда көп предприятиелердин, учреждениелердин ле организациялардын коллективтеринин ижинде законды бүдүрери калганчы жылдарда чик-жок тыгыды, областтын ишкүчиле жаткандарынын

общественный, көрүм-шүүлтези бийиктеди. Областьта закон бузары, каршулу кылыктар эдери табынча астап барып јат. Бастыра бу керектер албатынын депутаттарынын областной Соведининг өткүрип турган ижинин једими.

Је оныла коштой бу иште једикпес-тутактар эмди де көп болуп турганын темдектеер керек. Јуртхозяйственный производство ло строительстводо кичеенбейтениле, шалырт ишле, государственный дисциплинаны бузатаныла тартыжуны тындыдар керек.

Андый јастыраларды, једикпес-тутактарды, законго јарабас керектерди эдип турган јамылу улуска албатынын депутаттарынын областной Соведи ле онын исполнительный комитеди, городтогы, райондогы ла јурттагы (поселоктогы) советтер ле олардын исполкомдоры некелтени тыныдып, кату каруузына тургузып турза, иш текши јаранарында аланзу јок. Автономный область керегинде Закон јөптөлгөн кийинде бу јаан учурлу керекте некелтени тыныдатан правовой аргалар јеткил берилер.

Автономный область керегинде Законнын проегинде бичилген ээжи аайынча Горно-Алтайский автономный областьтын государственный јаннын ла башкартунын органдарына Алтайский крайдын организациялары ажыра эмезе бойлоры көндүре РСФСР-дин государственный јаннын ла башкартузынын органдарыла колбулар тудатан праволор берилип јат.

Ого үзеери кер-мар Горно-Алтайский областной Советтин јөби законго јарабай тургажын, ол јөпти албатынын депутаттарынын Алтайский краевой Соведи эмес, јангыс ла РСФСР-дин Верховный Соведининг Президиумы токтодор аргалу.

Албатынын депутаттарынын Горно-Алтайский областной Соведининг исполнительный комитедининг јастыра болгон јөптөрин ле јакаруларын областной Советтин сессиязы, анайда ок РСФСР-дин Министрлеринин Соведи токтодор аргалу.

Законнын проегинде областной Совет јербойындагы учурлу сурактарды бүдүрерде государствонын текши јилбүлери, Горно-Алтайский автономный областьтын национальный ла өскө дө анылуларын ајаруга алып, Советтин јеринде јуртап јаткан улустын јилбүлери башкарынар учурлузы темдектелди.

М. К. Зиятдинов,
областьтын прокуроры

УЛУ БИРЛИК

Бистин сүүген Төрөлиске — Советский Социалистический Республикалардын Союзына — 59 жыл! Совет улус бу күндү бистин орооннын албатыларынын најылыгынын ла карындаштыгынын текши албатылык улу байрамы деп темдектеп јат.

* * *

Улу Октябрьский социалистический революция национальный сурак аайынча В. И. Лениннин программасын бүдүрерине, советский республикалар төзөлөрине ле олардон көпнациональностторлу союзный государство төзөөрине јарамыкту айалга төзөгөн.

В. И. Ленин советский көпнациональностторлу государствонын төзөөчизи болгон. Ол СССР-ди төзөөр керектерди бойы башкарган. Владимир Ильич Советский Социалистический Республикалардын Союзын олардын бойлорынын күүниле, тең праволу болотон федеративный пролетарский государство төзөөри керегинде түп-шүүлте эделе, оны быжулаган. Советский федерация В. И. Лениннин улу научный ачылтазы болгон.

Совет албатылардын СССР-ди төзөөрине амадаган движениези төрт этап өткөн.

Баштапкы этап — 1917 жылдын октябрь айынан ала 1918 жылдын ортозына јетире. Бу өйдө Россиянын ишмекчи клазы көп национальностту ишкүчиле јаткан крестьянство-ло кожо совет јанды тургузары учун, албатылардын карындаштык өмө-јөмө иштеери учун буржуазно-националистический контрреволюцияга удурлажа тартыжу өткүрген.

Экинчи этап 1918—1920 жылдарга келижип јат. Ол өйдө советский республикалар јуучыл-политический биригү төзөйлө, иностранный олјочыларды ла акгвардеецтерди јенип чыккан.

1921—1922 жылдар үчинчи этапка келижип јат. Бу жылдарда кемнен де камааны јок јаткан советский республикалар бойы-бойлорыла јөптөжү тургузып, јуучыл-хозяйство ло дипломатия јанынан бирлик фронт төзөгөндөр.

Төртинчи этап — 1922 жылдын күзинен ала 1924 жыл-

дын башталганына јетире. Бу ойгө кемнен де камааны јок јаткан советский республикалар албатыларынын күүнзегениле СССР-ди төзөйлө, онын төзөлгөнин СССР-дин 1924 жылда јөптөлгөн Конституциясына бичиген.

Россиянын јайымга јединген албатыларынын Союзын төзөөри керегинде шүүлтени В. И. Ленин 1917 жылда айткан. РКП(б)-нин X съезди бу суракка сүреен јаан ајару эткен. Је социалистический федерациянын чокум бүдүмдерин бүдүрери керегинде суракты 1922 жылда Советский Украинанын башкараачы органдары тургускандар. Андый ок суракты онын кийнинде Белоруссия ла Закавказьенин федерациясы РКП(б)-нин Төс Комитединин алдына тургускандар.

Олордын шүүлтелерин ле албатыларынын күүндерин ајаруга алып, РКП(б)-нин Төс Комитединин Политбюрозы 1922 жылда 10 августта СССР-ди төзөөрине белетенери керегинде јөп чыгарала, бу јанынан проект тургузатан комиссия төзөгөн.

СССР-ди төзөөр ишти белетеер өйдө В. И. Ленин национализмде, анайда ок улудержавный шовинизмде тартыжарына, советский республикалар түңей праволу ла тагнан башкарынар аргалу болорына јаан ајару эткен.

СССР-ди төзөөри јанынан тургузылган проектти Төс Комитеттин Пленумында шүүжер тужында В. И. Ленин анда болбогон, ооруган. Је ол 1922 жылда 6 октябрьда Политбюронын адына кичинек письмо ийген. Анда текшифедеральный ЦИК-ти башкараар иште союзный республикалардан түңей тоолу улус туружар учурлу деп айдылган. В. И. Ленин мынайда бичиген: «Улу орус шовинизмге удурлажа јүрүмге эмес, а өлүмге түңей јуу јарлап јадым... Союзный ЦИК-тин заседаниелеринде председатель болуп

орус

украин

грузин ле өскөлөри де очередьле иштезин деп турумкай некеер керек». (Бичигенинин толо јуунтызы, 45 том, 214 стр.).

Төс Комитеттин Пленумы 1922 жылда 18 декабрьда јаңы проект јөптөгөн. Онын јөбин бастыра советский республикалардын компартияларынын Төс Комитеттери јараткандар. СССР-ди төзөөри керегинде шүүлтени орооннын бастыра ишкүчиле јаткандары октябрь — декабрь айларда изү јараткандар.

1922 жылда 30 декабрьда энирде советтердин I Тек-шисоюзный съезди өткөн. Ондо 2115 делегат турушкан:

РСФСР-ден 1727 делегат, Украинадан — 364, ЗСФСР-ден — 91 ле Белоруссиядан — 33 делегат.

Съезд Декларация ла союзный Договор јөптөгөн. Российский Социалистический Федеративный Советский Республика (РСФСР), Украинский Социалистический Советский Республика (УССР), Белорусский Социалистический Советский Республика (БССР) ле Закавказский Социалистический Федеративный Советский Республика (Грузия, Азербайджан, Армения) Договор тургузала, ого кол салгандар.

СССР — бистин орооннын көп тоолу национальностторун көпнациональный коллективке бириктирип турган пролетарский интернационализмнин јүрүмде бүткенинин керези болды. Бирлик көпнациональностторлу коллективте национальный аңылаштар интернациональный текшисоветский керектер ле јанг-кылыктарга келижип јат.

Советтердин X Текшироссийский съездинде Украинадан, Белоруссиядан ла Закавказьедеги федерациядан келген 488 делегат туружып, СССР-ди төзөөри керегинде јөп јараткан. Съездти божодып јадала, ВЦИК-тин Председатели М. И. Калинин айлаткыштап айткан: «Бис советский республикалардын Союзынын јангы кызыл маанызы көдүрилип јатканын көрүп јадыс. Маанынын сабы нөкөр Лениннин колында. Нөкөрлөр, мен оны көрүп јадым. Анайдарда, нөкөрлөр, бу мааныны телекейдин бастыра ишкүчиле јаткандары көрөр аргалу эдип бийик тудуп, ичкери барыгар...» (Советтердин Текшироссийский онынчы съезди, 223 стр.).

Көпнациональностторлу Советский Союзтын төзөлгөлөри кандый болгон? Советский государствонын политический төзөлгөзи пролетариаттын диктатуразын өткүрип турган Советтер болгон. Советский государство демократический централизмге ле пролетарский интернационализмге төзөлгөлөнип, национальносттордын түнгей праволу болгонына ла бойлорынын күүндери ле бириккенине төзөлгөлөнип төзөлгөн.

Производствонин средстволоры социалистический ар-јөөжө болгоны ла албатынын хозяйствозынын социалистический системазы Советский государствонын экономический төзөлгөзи болгон. Советский государство социалистический ар-јөөжөгө, социализмнин экономический закондорына төзөлгөлөнип, хозяйственный ла төзөмөлдү, культурный ла таскамалду иштерин ишмекчилердин, крестьяндардын, иштеечи интеллигенциянын јилбүлерине, бастыра обществонын јилбүлерин бүдүрерине болуп өткүрген.

Ишмекчи класстын авангардынан турган Коммунистиче-

ский партия өскүрүп турган марксистско-ленинский наука Советский государствонун идеологический төзөлгөзи болгон.

Коммунистический партия Советский государствоны ла ишкүчиле жаткандардын бастыра общественный организацияларын башкарып жат. Коммунистический партиянын политиказы Советский государство өзөрүнүн эн жаан аргазы болуп жат.

СССР-де социализм женгени СССР-дин 1936 жылдагы Конституциясында ла союзный республикалардын 1937 жылдагы Конституцияларында бичилген. Ого жетире СССР-ге жаңы союзный республикалар кожулгандар. Узбекский, Туркменский, Таджикский, Киргизский, Казахский, ЗСФСР-ге кирип турган үч республика (Грузия, Азербайджан ла Армения) тагынан СССР-ге киргендер.

1940 жылда Прибалтикада жаан политический керектер болгон. Ишкүчиле жаткандар коммунисттерге баштадып, буржуазный жаңды женип, Литвада, Латвияда ла Эстонияда советский государстволорды орныктыргандар. Олор бойлорунун күүндериле СССР-ге кожулгандар. Ол ок жылда Бессарабиянын ишкүчиле жаткандары Молдавиянын Автономный Советский Республикасыла кожо Молдавский Советский Социалистический Республиканы төзөгөндөр. Молдавский ССР бойынын күүниле СССР-ге кирген.

Национально-государственный строительствоны мынайып чике өткүргенинин шылтузында Советский Союз чечектелип өзүп жаткан 15 союзный советский социалистический республикалардан турган государство боло берди. Советский Союз көпнациональностьторлу бирлик государство болуп жатканы эмди СССР-дин жаңы Конституциясынын 70-чи статьясында бичилген. Ол национальный суракты марксизмнин-ленинизмнин бузулбас ээжилериле башкарынып једимдү бүдүргенинин кереези болуп жат.

* * *

СССР-дин бек болгоны Ада-Төрөл учун Улу јууда кату ченелген. Гитлердин олјочылары 1710 городты ла ишмекчи поселокторды јемиргендер ле тоногондор, 70 мун јуртты өртөп салгандар, 32 мунга јуук промышленный предприятие-лерди ле 65 мун километр темир јолды бүткүлинче эмезе јарымдай јоголтып салгандар, 98 мун колхозты, 1876 совхозты ла 2890 МТС-ти тоногондор. Бастыразы 679 миллиард салковойго турар ар-јөөжөни тоноп ла јоголтып салгандар.

Коммунистический партияга башкарткан совет албаты бойынын Төрөлин өмө-жөмө ат-нерелү корылаган. Телекейлик империализмнин жуу ойинде Советский Союзтагы нациялардын ортодо тартыжу болор, көпнациональностторлу государство жайрадылар деген ижемјизи калас болды. СССР-дин албатылары жагыс стройго туруп алып, бойынын социалистический Төрөлин корылаары, өштүни јенери учун ат-нерелү жуулашкандар ла мергендү иштегендер, бастыра телекейге јана баспастын ла јалтанбастын јозогын көргүскендер.

Советский Союзтын Геройы деген ат-нере 7,9 мун орус улуска, 2 муннан көп украиндерге, 299 белорусска, 161 татарга, 107 еврейге, 96 казахка, 90 грузинге, 79 армянга, 67 узбекке, 45 чувашка, 38 башкирге, 37 осетинге, 16 туркменге, 15 литовецке, 12 кыргызка, 8 калмыкка, 2 алтайга ла көп өскө дө национальносттордын улузына адалган.

Жуу ойинде бастыразы 11603 кижиге Советский Союзтын Геройы деген ат-нере адалган.

Жуунын жылдарында СССР-дин албатыларынын најылыгы алдындагызынан тынгыган, ол фашистский Германияны јенип чыгар аргалардын бирүзи болгон. Ада-Төрөл учун Улу жуудагы јенү СССР-дин общественный ла государственный стройы эн бек болгонын, ССР Союзынын јүрүмдик улу ийдезин ле бузулбазын көргүскен.

Советский общественный ла государственный строй јаан ийделү болгоны жуунын кийниндеги де жылдарда иле көрүнген. Коммунистический партияга баштаткан совет албаты жуу ойинде жайрадылган хозяйствозын кыска ойдин туркунына орныктырган.

Фашисттердин олјозында болгон союзный республикаларга Совет башкару ла карындаштык республикалар јаан болужын јетиргендер. Онын шылтузында СССР-де промышленный производство 1954 жылда, 1940 жылдагызына көрө, 2,8 тапка, Белоруссияда — 4,7 катапка, Литвада — 4,2, Латвияда — 5, Эстонияда 6 катапка көптөгөн.

Оныла коштой советский национальный государственность онон ары өзүм алынган. Нациялардын ла ук-албатылардын чыгартылу улузы СССР-дин Верховный Соведине тудулары элбеген. Союзный республикалардын хозяйственный ла культурный строительнонын сурактарын бүдүрериндеги праволоры элбедилген, оныла коштой демократический централизмнин ленинский ээжилери чике тузаланылган.

Юридический де сурактарда союзный республикалардын

праволоры тын элбедилди. Союзный республикалардын праволорын ла полномочийлерин элбеткени оморды јангыс ла бойына тартынарына экелбей јат. Партиянын ла башкарунын бу јанынан өткүрип турган иштери бастыра советский көпнациональностторлу государствонин интернациональнй бирлигин тыгыдарына ууландырылып јат.

СССР-ди онон ары тыгытканы ла өскүргени бастыра социалистический нациялардын чечектелип өзөринин, советский национальнй государственностты јарандыраарынын аргазы болуп јат.

Бистин ороондо јүстен көп башка-башка албатылар јуртап јат. Кажы ла совет кижии, кандый да нациялу болзо, ол СССР-дин гражданини болуп јатканыла оморкоп јат.

Эмди совет албатылардын карындаштык билезинде 15 союзный республика, 20 автономный республика, 8 автономный область ла 10 автономный округ бар.

СССР-ди төзөгөни бойынын политический учуры аайынча ла эткен социально-экономический кубулталары аайынча бистин государствонин историзында анылу јерде туруп јат.

Түгей праволу албатылардан бу мындый јаан бирликти төзөгөнинде улу орус калыктын учуры сүреен јаан болгон.

Национальнй республикалар јаар материальнй аргаларды ийип, оморды анда чук тузаланганы, совет албатылардын карындаштык болужы союзный республикаларда тын өзүмдү промышленност, механизированный јурт хозяйство төзөөрине ле культурный революция эдерине јөмөлтөзин јетирген.

СССР-дин бастыра республикаларынын экономический, социально-политический ле культурный өзүмин түгей эдип көдүрери аайынча иштер бийик једимдү өткүрилген. Эмди кажы ла союзный республика чечектелип өскөн социалистический государство болуп јат.

Совет албаты бойынын ат-нерелү ижиле СССР-де тын өзүмдү социализм төзөди, а советский государство текши-албатылык государство боло берди.

СССР-де улустын јангы социальнй ла интернациональнй биригүзи — бирлик совет албаты кижиликтин историзында эн баштап төзөлип, јүрүмнин чындык кереги болуп калды.

Совет албатынын интернациональнй бирлиги элден ле озо союзный республикалардын экономический ле духовный јүрүми бастыра јанынан колбулу болгонынан көрүнет.

КПСС-тин XXVI съездинин материалдарында Советский

Социалистический Республикалардын Союзын оноң ары тындыдары, социалистический нацияларды чечектелтип өскүрери ле оморды табынча јуукташтырары аайынча јаан задачалар тургузылган.

СССР-дин төзөлгөни ле онын једимдү өзүми телекейлик учурлу болуп јат. Көпнациональностторлу социалистический государствоны төзөөри аайынча советский ченемел социальный ла национальный јайым учун тартыжып турган бастыра улуска јозок болуп, јаан болужын јетирип јат.

Көпнациональностторлу совет албаты 1982 јылда 30 декабрьда СССР-дин төзөлгөнинен ала 60 јылдыгын темдектеер. Бу јаан юбилейге ле Горно-Алтайский автономный областьтын 60 јылдыгына учурлай бистин областьта социалистический мөрөй элбеп туру. Мөрөй «СССР-дин 60 јылдыгына — мергендү иштин 60 неделези» деген кычырула өдүп јат.

Бистин областьтын ишкүчиле јаткандары бойынын Төрөлинин 60 јылдыгын экономиканы ла культураны өскүрери аайынча бийик једимдерле уткыырында аланзу јок.

С. Тяхтенов

ГОРНО-АЛТАЙСКИЙ АВТОНОМНЫЙ ОБЛАСТЫН 60 ЖЫЛДЫГЫНА УТКУЙ

БАШТАПКЫ ПРЕДСЕДАТЕЛЬ

Алтайда Совет јанг учун эрчимдү тартышкандардын, алтай албатынын советский автономиязын тӱзӱӱринде турушкан баштапкы улустын тоозында Меджит деген адыла јарлу Никита Федорович-Иванов болгон.

Исторический литературада Н. Ф. Иванов (Меджит) керегинде ас айдылып јат. Мен историк кижии бу кижинин јаркынду јүрүми керегинде материалдарды алдынан бери јууп келгем. Беженинчи жылдарда Кош-Агаш аймакта иштееримде мен күнүн сайын хозяйственный ле культурный јүрүмнин керектерин башкарып, исторический шинжү ӱткүргедий чӱлӱӱ ой јок то болгон болзо, Н. Ф. Иванов керегинде укканымды бичип алып јүргем. Ол жылдарда Чуйдын трагыла кӱп јорыктаарга келишкен. Јолой конгон јурттарды революционный ӱйлӱрдӱ лӱ гражданский јуунын жылдарында болгон керектерди билер улусла туштажып куучындажала, Иванов-Меджитти билетен улуска учурап туратам.

Бир катап, 1956 жылда ноябрь айда Ондойдо Иван Федорович Лукьяновтын айлына конорго келишкен. Куучындажып келеристе, ол ӱбӱгӱн гражданский јууда турушкан кижии болуптыр. Олордын билези Ондойго эмдиги Алтайский районнын Сарсу деген деремнезинен 1905 жылда кӱчүп келген. Адазы — орус, энези — казах үй кижии, менин сурулап јүрген Никита Федорович Ивановтын эјези болуптыр. И. Ф. Лукьяновло куучындашкан кийнинде Н. Ф. Иванов-Меджит керегинде материалдар јуурга јенил болгон.

Никита Федорович Иванов, јаш тужындагы ады Меджит, 1882 жылда 15 сентябрьда Бийский округтын Алтайское волостыто Сарсу деп јуртта јокту крестьяниннин билезинде чыккан. Меджит сегис баланын эн ле кичүзи болды. Уулчак бир јаштуда адазы ӱлгӱн.

Адазы ӱлгӱн кийнинде энезинин колында бирүзи бирүзинен јаш сегис бала арткан: үч уул ла беш кыс. Јокту кижинин ӱскүс балдары үренгедий аргалар ол ӱйдӱ јок болгоны јарт. Сок јангыс эн кичү уул — Меджит Сарсудагы баштамы церковно-приходской школды божоткон. Је билезинин јокту айалгазы Меджитке онон ары үренер арга бербеди.

Меджиттин энези миссионерлердин сӱзине киреле, уулчагын православный мӱргүүлдин јангыла крестейле, којойым

Федор Ивановко бала эдип берип ийген. Анайда Меджит Никита деп жаңы ат ла өбөкө алды: Никита Федорович Иванов. Соңында бойынын биографиясында Н. Ф. Иванов бичиген:

«Алдынан бойым 14 жаштуда иштеп баштайла, 1898 жылда бир орус коjoyымнын үренчик-уулчагы болуп, акча-жал албастан, жаңыс ла жиир калашка ла кийер кийимге болуп, Монголия жаар баргам.

Коjoyымнын жалчызы болорго сүреен күч болгон. Ол өйдө байлар жажы жеткелек өскүс балдардын күчин жиирге, олорды канчала кире кулданарга кичеенгилейтен. Жүрүм айдары жок уур да болзо, мен кажы ла учуралды үренип аларга тузалангам».

Анайда Никита Федорович Монголияла колбулу орус коjoyымнын жалчызы болуп, жиirme жыл жүрген.

Иванов-Меджитле Туулу Алтайда кожо иштеген нөкөри, партиянын обкомынын качызы болгон Петр Яковлевич Гордиенко ол керегинде бичиген: «Меджитке орус коjoyымдарла кожо Монголияда, Туркестанда, Түштүк-Китайда, Гобининг ээн чөлинде, Тибеттин төс городында — Лхассада болорго келишкен».

Ачап коjoyымдар ишкүчиле жаткан жокту, бичик билбес улусты тоноп, төгүндөп турганы бойы жокту жалчы кижиге — Меджитке тегин артпады. Жоктулардын учун андый жутпарла тартыжар күүни там тыгып турган. 1905—1907 жылдардагы баштапкы орус революция өдөрдө Н. Ф. Иванов төрөлинен ыраакта да болзо, кем учун, кемле тартыжарын жакшы билип турган.

«1905—1907 жылдарда жажытту кепке базылып чыккан ас-мас революционный бичиктерден мен Россиядагы социал-демократтардын ла социал-революционерлердин партиялары ишмекчи классты каан жаңын антарарга белетеп турганын мен билип алгам — деп, ол кийинде эске алынып бичиген. — Же ол партиялардын кажызы ишкүчиле жаткан калыкка жуук турганын мен ол өйдө билбегем. Же буржуазиянын газеттери Февральский революциянын кийинде социал-демократтарды (большевиктерди) жабарлап, айдары жок жамандап турганынан мен ол өйдөги политический айалганы ондойло, бойыма мындый түп-шүүлте эткем: менин өштүлөрим большевиктерди жабарлап турган болзо, олор (большевиктер) менин өтшүлөримнин өштүлөри, онын учун мен менин өштүлөримле тартыжып турган улусла кожо болотон учурлу.

«Анайда 1917 жылда 20—21 октябрьда Кобдо городтогы (Монголия) орус улустын јуунында мен социал-демократтардын (большевиктердин) тартыжузын ла политиказын јарадып турганыс керегинде резолюция јөптөөр деп шүүлте эткем. Андый шүүлте учун којойымдар мени көрбөй барарда, 1917 жылдын учында Монголиядан Россияга јанып келгем».

Никита Федорович Иванов Төрөлине јанып келеле, политический јүрүмде эрчимдү туружа берген. Улу Октябрьдын јенүзи ороонло түрген таркап, Сибирьге, ол тоодо Алтайга, јеткен. Н. Ф. Иванов революционный бичиктерди тузаланып, баштапкы өйдө бойынын политический билгирин элбедерге ле теренжидерге кичеенген. Алтайдагы революционный керектерле, ороондогы жүзүн-башка политический партиялардын программаларыла, олардын ижиле таныжала, ишкүчиле јаткандардын јангы учун, ишмекчи класстын праволоры учун сок јангыс большевиктердин партиязы тартыжып турганын Никита Федорович удабай јарт билип алган. Анайда бойынын оног ары јүрүмин бу партияла колбоор, бу партиянын члени болуп тартыжар деп бек сананып алды.

Кырлардын эдегинде турган Алтайское деп јаан јуртта Н. Ф. Иванов баштапкы телекейлик јуудан јанган фронтовиктерле кожо большевиктердин организациязын ла ишмекчилердин ле солдаттардын депутаттарынын Соведин тözөди.

Большевик Н. Ф. Иванов Алтайское јурттагы Советтин эрчимдү ишчилеринин бирүзи болгон. Качан Антантанын агенттеринин сүмезиле чехословацкий легионерлер 1918 жылда май айдын учында Совет јанды антарар амадулу түймеен көдүрерде, Н. Ф. Иванов өштүлерге удурлаштыра большевик В. И. Плетневтын кызылгвардейский отрядында јуулашкан.

1918 жылда јайгыда Сибирьде интервенттердин ле акгвардеецтердин черүлери јиит Совет јаннын революционный черүлеринен көп болгон. Өштүлер баштапкы Советтерди јоголтоло, оныла кожо ишкүчиле јаткандардын бастыра революционный једимдерин јоголтып салгандар. Контрреволюция ол өйдө удурумга јенген. Реакциянын карачкы күндери башталган. Совет јанг учун турушкан көп улус өштүнин колынан корогон.

Большевик Н. Ф. Ивановты Советтердин јангы учун тартышкан өскө нөкөрлөрлө кожо олјолойло, баштап Бийсктин, оног Барнаулдын ла Мариинсктин түрмелеринде туткандар.

Акгвардеецтердин түрмелеринде отырган большевиктерди көп айлардын туркунына шылап, тын кыйнагылап турган.

дар. Көп улусты, ол тоодо кызылгвардеецтердин отрядынын командири В. И. Плетневтың карындажын, адып салгандар.

1919 жылда апрель айда Н. Ф. Иванов ло Бийсктин большевиги К. А. Нечаев Мариинсктеги түрмеден кача бергендер.

Константин Алексеевич Нечаев Бийск городто милициянын начальниги болгон. 1918 жылда акгвардеецтер Бийскти алып аларда, Нечаев городтогы Советтин председатели З. Я. Двойныхла кожо јажынып жүргендер. Удабай оларды Енисейское деп јуртта тудуп алгандар.

1953 жылда ноябрь айда Нечаевле Москвада тушташканыс. Партиянын ветераны, союзный учурлу, персональный пенсионер меге көп исторический керектерди јартаарга болушкан. Н. Ф. Иванов керегинде ол мынай айткан:

— Мениле кожо Мариинсктеги түрмеде Никита Иванов-Меджит отырган. Оны адар эдип јаргылагандар, је бис экү кожо кача бергенис.

Аквардеецтердин түрмезинен качып чыгала, Никита Федорович Иванов јажынып жүрүп, өштүлерле тартышкан. Н. Ф. Иванов Томсктын ла Барнаулдын большевистский организацияларынын башкараачы ишчилериле туштажып, олардон ишмекчилердин, солдаттардын, крестьяндардын ортодо иш өткүрери јанынан јакару алып турган. Ол Алтайский губерниянын түндүк јанындагы јурттарында Колчактын черүзине барарынан качып жүрген фронтовиктерден ле јииттерден јуучыл группалар төзөгөн. Ол группалардан удабай Колчактын јанына удурлажа јуулашкан јаан отрядтар төзөлгөн. Большевик Иванов Чумыштагы партизандардын отрядтарында јуулашкан.

1919 жылдын учында Алтайдын партизандары Кызыл Черүле бириккен кийинде Н. Ф. Ивановты Колчактын ла Каракорумнын черүлеринен јайымдалган јерлерде революционный јанды орныктырып төзөөргө Туулу Алтай јаар ийдилер.

Туулу Алтайда, бастыра Сибирьде чилеп ок, јурттарды ла городторды партизандар ла Кызыл Черү өштүден јайымдаган сайын, Совет јаннын удурумга турган чрезвычайный органдары — революционный комитеттер (ревкомдор) төзөлип турган.

1919 жылда 18 декабрьда Ф. И. Усольцевтин партизанский отряды Улалу јуртты (эмди Горно-Алтайск город) јайымдаган. Никита Федорович Ивановты Улалудагы районный ревкомнын председателине көстөгөндөр. Удабай оны РКП(б)-нин Горно-Алтайский организационный бюрозына коштылар.

1920 жылда 13 апрельде азыйдагы Каракорумнын уездин Горно-Алтайский уезд эдип ададылар. Н. Ф. Иванов уездтин ревкомынын членине көстөлгөн.

Жан ревкомдордон РСФСР-дин Конституциязы аайынча тудулган Советтердин исполнительный комитеттерине көчөр иш Туулу Алтайда, губерниянын өскө уездтерине көрө, эмеш орой өткөн. Туулу Алтайда ол өйдө политический айалга сүреен кату боло берген. Алтайский губернияда Советтерди төзөөр иш 1921 жылдын апрель айында өдөрдө, Туулу Алтайда — сентябрь айда өткөн. Советтердин Баштапкы уездный съездинде Н. Ф. Ивановты уездный исполкомнын председателине ле Советтердин IX Бастыраароссийский съездине делегат эдип туткандар.

Н. Ф. Иванов Москвада Советтердин съездинде болордо, национальносттордын керектери аайынча Албатынын комиссариатында өткөн жуунда турушкан. Ол жуун алтай улуска автономия берери керектү деп жөптөгөн.

РКП(б)-нин Төс Комитединин Сибирьдеги бюросы ла Сибревком Н. Ф. Ивановты жаңы төзөлөтөн автономный областьтын ревкомынын председателине тудары керегинде шүүлте эделе, жакшынак характеристика бергендер. Анда уездный исполкомнын председатели Иванов Н. Ф. советский ишти жакшы билери, алтай улустын ортодо жаан тоомжулузы, олардын тилин, жадын-жүрүмин, кылык-жаңын билери темдектелеле, жаңы автономный жаңды төзөөр ишти жакшы өткүрер деп айдылган.

1922 жылда 1-кы июньда Бастыраароссийский Төс Исполнительный Комитеттин Президиумы алтай албатыга исторический жаан учурлу документ — автономный область төзөөр керегинде Декрет жарадып жөптөөрдө, Никита Федорович Иванов облревкомнын председателине көстөлгөн.

Советтердин 1923 жылда 1—5 майда Улалу журтта өткөн баштапкы областной съездинде Н. Ф. Иванов облисполкомнын председателине тудулган.

Бойынын автономиязы төзөлгөнүн областьтын албатыкалыгы Владимир Ильич Ленинге баштаткан Коммунистический партиянын Төс Комитедине ле Советский башкаруга быян айдып, тын жарадып ла сүүнип уткыгандар. Алтай албаты бойынын жебрен өйлөрдөн бериги историзында баштапкы катап автономный область болгон государственный төзөлгө алган.

Автономный областьтын Совединин исполнительный комитединин (облисполкомнын) баштапкы председателинин

бийик јамызында Никита Федорович Иванов 1925 јылга јетире иштеген. Онон оны Монголиянын Албаты Республикасы јаар каруулу ишке ийгендер. Баштап Монголияда Сибгоссадунун бөлүгин башкарган. Онон он јылдын туркунына, 1921 јылдын декабрь айынан ала 1937 јылга јетире, СССР-дин өскө ороондорло керектеринин Албаты комиссарларынын МНР-деги чыгартулу кижизи болгон.

Н. Ф. Ивановтын Туулу Алтайда эткен јаан төзөмөл ижин Советский башкару бийик темдектеген. Бистин автономный областьтын онјылдыгын байрамдаар алдында Н. Ф. Ивановты партийный ла государственный иште турушкан нөкөрлөриле кожо башкарунын бийик ордениле — Иштин Кызыл Маанызы орденле кайралдаган.

С. Я. Пахеев,
исторический наукалардын кандидады

ОМОК-СЕДЕН БАЗЫТЛА...

Кенидеги совхозтын парткомында улус јык толо, јирки-реген куучын, кокыр-каткы болуп турды. Горно-Алтайск јаар областной отчетно-выборный партийный конференцияга ту-дулган делегаттарды үйдежип тургандар. Атанып јаткандар-дын ортодо кыска сынду, түлкү бычкак бөрүктү, јажы јаанап калган алтай үй кижии көрүнөт. Бүдүмиле өскө делегаттар-дан башказы јок. Је парткомго кирген кажы ла кижии — ја-мылулар, јажы јаандар да, јииттер де болзын, түнөй ле — ончозы ол үй кижиле јакшылажып, нени де сурагылайт. Ол кижии — совхозтын ады јарлу койчызы, Социалистический Иштин Геройы Марчина Тана. Тана бойы база ончо улусла јакшылажып, мал-аш, бала-барка кандыйын, су-кадыкты суражып турды. Кажы ла кижии Танала куучындажарга, онын јалакай үнин, төп шүүлтелерин угарга күүнзейт...

Марчина Тана совхозто койчы болуп иштеп баштагалы бежен јылдан ашты. Бу өйдин туркунына 30 мунга шыдар кой өскүрди, государственного 900 центнерден ажыра талдама күк кайчылап табыштырды. Урсулдын бийик кырларлу кату айалгазында бу сүреен јакшы једимдер. Койлорына одор бедреп, Тана јыш агашту аркаларла таң атту канча јортко-нын, кадалгак кырлардын кайа-ташту кату јолдорыла канча катап јойу керигенин чотогон кижии јок. Орой күстин соок јанмырлу јут-јулакайына, кыштын корон соокторына канча катап чучурап шыралаганын кем билетен эди...

Шак ла оны бистин кезик јурукчыларыс билбейдилер. Олор койчыны јаан кырдын эдегинде телкем јаланда одор-лоп жүрген койлордын јанында таң атту эмезе јаан таштын үстинде оозында узун канзалу таңкылап отырган эдип јурап јадылар. Андый јурукты эмезе фотојурукты көргөн кижии койчынын ижи сүреен јараш, јенил деп сананар.

Койчынын ижи — јенил эмес, сүреен күч иш. Је шак ла онызыла тын јилбүлү, јозокту ла мактулу иш болуп јат.

Марчина Тана бойынын төрөл јерин, јенил эмес ижин сүреен сүүп жүрет. «Мен бойымнын Алтай јеримди, онын мөн-кү кырларын, кобы-јиктерин, арка-меестерин јаражы ла байы учун сүүп турум. Бистин јерис бойынын байлык-јөөжө-зин жаңыс ла оны сүүп, кичееп турган кижиге кысканбай берер» — деп, Тана Ивановна куучындайт.

«Бойыннын ижинди сүүбезен, кичеенип иштебезен, көп жылдарга иштеп тазыккан улустын ижинин эп-сүмезин, ученыйлардын шүүлтелерин тузаланбазан, сен жаан жол албазын, сен көп кураандар алып чыдадып болбозын, көп түк те кайчылап албазын...» — деп, ол жиит койчыларды үредет.

Андый некелтелерди Тана Ивановна бойына эдип турган учун жылдын ла колындагы кажы ла жүс эне койдон жүстен ажыра кураандар алала, чыдадып, кажы ла койдон үч килограммнан ас эмес түк кайчылап турганыла областта озочыл койчы болгон ады жарлалгалы удады.

Озочыл койчынын эрчимдү ижин партия ла башкаруу бийик темдектеген. 1966 жылда март айда СССР-дин Верховный Советинин Президиумынын Указыла Кенигеги совхозтын койчызы Тана Ивановна Марчинага Социалистический Иштин Геройынын мактулу ат-нерези адалган.

Тана Ивановна бойы керегинде куучындабас, кемзинчек кижини. «Бойымнын бастыра жүрүмимди бу ла Кыргыстуда койчы болуп иштеп өткүрдим. Чыдалым жеткенче кичеенип иштеп жүрдим. Бойымда бар бастыра немелер акту колым ла эдилген. Меге иштенер правоны, бастыра совет улуска чилеп ок, Советский государство, бистин Совет жан берген. Биске берилген праволорды — СССР-дин гражданине Конституция ажыра берилген праволорды — элбеде тузаланып жадис. Ого сүүнип ле оморкоп жүредим» — деп, Тана Ивановна сүүнип айдат.

Иштин арбынын бийиктедери, кажы ла пуд ашты, таш көмүрди, темирди ле бастыра эл-жоннын жөөжөзи болуп турган өскө дө продукталарды корыыры ла чеберлеери жанынан кажы ла ишмекчи кижини кичеенип турган жерде коммунизм башталып жат деп, В. И. Ленин жаантайын айдып туратан.

Улу башчынын бу кереес сөстөринин учуры бүгүнгү де күнде сүреен жаан учурлу болуп туру. Коммунизмди бүдүрип турган эмдиги ойдин бу некелтезин Тана Ивановна сүреен жакшы жартады: «Ак-чек сагыжыла иштеп жүрген койчы кижини жолдо жаткан бир тутам өлгөннин, төгүлип калган аштын жаныла качан да өтпөс. Ол кижини өлгөндү жууп, ашты терип алар. Же оны керексизбейтен улус база көп. Кезик малчылардын турлуларынын жанында көп азырал чачылып, үрелип жатканын көргөмдө, ичим ачийт. Анайда кышкы өйдө малга керектү азырал тегин жерге үрелип турганы ачынчылу».

Кичеенкей ле иштенкей улустын андый куучынын угала, озор текши жоннын, текши госуларствонун жылбүүлери ле шүүнип жүргенин ичинде сананадын.

Шак ла андый улус керегинде КПСС-тин Төс Комитединин Генеральный качызы, СССР-дин Верховный Совединин Президиумнын Председатели нөкөр Л. И. Брежнев мынайда сүреен јакшы айткан: «Бүгүңги озочыл ишмекчи — ол көп немени билер, бичикчи, элбек культурный некелтелерлү, ак-чек сагыжыла кичеенип иштенип турган кижии, ол бойын производствонун ээзи, бистин бастыра ороондо, совет обществодо болуп турган ончо керектер учун каруулу деп шүүп турган кижии».

■ Бүгүн Марчина үөр койлорды бойы кабырбай, азырабай јат. Је ол бойынын бастыра сагыш-шүүлтезиле, жүрген жүрүмиле койчы болуп артканча, иштегенче. Кажы ла күн сары тагла эмезе түнде ол койлордын кажаанына жүреги мелиреп, сүүнип кирет. Анда јажына темиккен койлоры бойлорынын ортодо качан да түгенбес мааражыла койчыны уткыгылайт. Кемнен де јакару албай, јажына иштеген ижин эдип жүрет.

Бойынын үөр койлорын Тана Владимир ле Галина Марчиндерге табыштырган. Эмди оларды үредип, чыдал јеткенче болужып јат.

Тана Ивановна бойынын жүрүминде койчынын ижине јирмеден ажыра јиит уулдарды ла кыстарды үредип тазыктырган. Олардын көбизи бүгүн бойлоры озочылдар, ат-нерелү койчылар. Ол тоодо: Бабый Тужулкин, Василий Чендеков, Владимир Саданчиков, Тайтаков Јыргал ла өскө дө көп-көп озочылдар.

Јашөскүримди ишке, анчада ла койчынын ижине үредип таскадатаны, таскадаачы болотони — мактулу да болзо, күч иш. Таскадаачы — сүреен көп керектерге таскадатан кижии. Ол кижии јашөскүримди сөслө айдып, иште көргүзип, акту бойынын јозогыла үредер учурлу. Таскадаачы кижии күнүн сайынгы жүрүмиле, јакшы кылык-јангыла, јозокту ижиле јашөскүримди коллективтин керектери учун каруулу болорына, бойынын ижин кичеенип бүдүрерине, эл-јоннын керектеринде эрчимдү туружарына, једикпес-тутактарга, јастыраларга јөп-синбес болорына тазыктырып јат.

Шак ла андый некелетелерди јиит койчылардын таскадаачызы коммунист Марчина Тана бүдүрип туру. «Мен кой өскүрер ишке келген јиит уулдарды ла кыстарды акту сагыжыла ак-чек иштеерине үредип јадым. Бу менин иште кыйа баспай бүдүрип турган ээжим» — деп, Тана Ивановна ајдат.

Анайда бир үйе улустаң база бирүзине мал кичееп өскүретен ченемел, эп-сүме, бойынын керегин кичееп эдер јайал-

та берилип јат. Шак анайда јашöскүримге коммунистический идеяность, партиянын кереги учун бастыра бойын беринери, качан да болзо озолой турары, эн ле күч, эн ле јаан учурлу јерде болоры берилип јат.

Советский Союзтын Коммунистический партиязынын XXVI съезди (Марчина Тана Ивановна партиянын члени болголы төртөн жылдан ашты) совет албатынын алдына јангы јаан једимдерге једип алатан улу задачалар тургусты. Бистинг улус бүгүн јангы јаан амадуларлу. Кажы ла совет кижиге, бастыра албатыла кожо, хозяйственный ла культурный строителстводо јаан учурлу государственнй задачалар бүдүрерге келижер. Агылу јаан задачалар коммунисттердин алдына тургузылды.

Ленинский партиянын члени, ат-нерелү койчы, Социалистический Иштин Геройы, јашöскүримнин чындык таскадаачызы Марчина Тана Ивановна ол задачаларды јакшы билип, партиянын улу-јаан пландарын жүрүмде јенүлү бүдүрерине канча ла кире тын јөмөлтө эдерге кичеенип туру.

Бу јажы јаан, кыска сынду, эмди де јарык чырайлу, курч көстү алтай үй кижии социалистический жүрүмнин ырысту ла телкем јолыла јаан алтамдарла ичкери барып јат. Ишке каткан колдорын, кыштын соок салкындары соккон, јайдын изү күндерине күйген күрен чырайын, Кыргысту бажынын мөнкү карлары кажайгандый агара берген чачын улустан јажырбай, Тана Ивановна озогы канчын-јиит тужындагый, омок-седен базытла ичкери барып јат.

Н. Модоров

ПЕКИННИНГ ҚАРШУЛУ УМЗАНЫЖЫ

Калганчы өйлөрдө буржуазия бийлеген ороондордын газеттери ле радиолоры Пекиннинг тыш жанындагы политиказы «жакшынак кубулталарлу» жаңы ууламжы алынганы керегинде ле Пекиннинг амыр сүүгени керегинде көп жарлаар боло берди. Мао өлгөнинең бери Кытай «амыр-энчүни ле турум-кай айалганы бузар жеткерлү ууламжызын» токтодып, эмди жаңыс ла национальный жеткер жок болоры учун жолду туружып жат деп кереестеп айдыжат. Же чынынча болзо, Пекиннинг башкараачылары общественностьтын күүнин билип тура сүмеленгилейт. Олор эмди жаңы телекейлик жууны бир кезекке ырадып аларга жараар дежет. Же андый да болзо, Пекин эмдиге алдындагы бийлеер күүндү политиказын, коштой жаткан ороондордын жерлерине умзанарын, телекейди бактырар амадуларын өткүргенче.

Кытайда озогы өйлөрдөн бери эн ле артык башчы деп бойынын ороонына эн ле көп жерлер жуулап кошкон башчы чотолотон. 214 жылда, бистин эрадан озо, «тегери алдында каандыктын» баштапкы императоры Цинь Шихуаннын черүзи эмдиги вьетнамдардын өбөкөлөрининг государствозын — Аулак ороонды жуулап киргендер.

Кытайдын өткөн өйлөрдөги ончо керектерин жылдарыла бичип жууган жебрен бичиктеринде (летописьтерде) жуу-чак тоололбогон бичик жок. Олор ыраак ла жуук айылдаштарыла чактан чактарга жуулажып келгендери жарталат.

13-чи чакта Кытайдын монгол императоры Хубилай Японияны, Вьетнамды ла Бирманы жуулап аларга ченешкен. 17-чи чакта кыдат-манжы императорлор Түштүк ле Түндүк Монголияны, Кореяны жуулагылап, 18-чи чакта Күнчыгыш Туркестанды (Синьцзянды) ла Тибетти жуулагылагандар Ол ло өйлөрдө олор Бирмага, Лаоско, Камбоджага ла Непалга табаргылап, эмдиги Индиянын жакалай жерине, орус-тардын Амурдагы турлуларына тоноп киргилеп туратандар. Бойлорынын бу жаманын актагылап, олор бүдүн идеология төзөгилеп, бойынын политиказынан кыйбайтандар. Кыдат богдыхандар бойынын ороонын «Жер ортодогы каандык» деп чотогылап, оны айландыра жаткан арткан кижилик тизезине турар учурлу деп некегендер. Бу ууламжы 19-чы чактын 40-чи жылдарына жетире өткүрилген.

Je Китайды төс јер эдер идея өлбөгөн. Оны эбиртерин јанда 1949 јылга јетире турган кыдат буржуйлардын партиязы — он гоминьдановецтер ченешкен. 1932 јылда Шанхайда Хуа Циюньнын «Китайдын грандары» деген бичиги чыккан. Ондо Китайдын «јылыйткан јерлеринин» тоозына Корея, Рюкю ортолыктар, ол өйдө Япониянын олјозында болгон Тайвань ортолык, Аннам (эмдиги Вьетнам), Бирма, Бутан, Непал, Индиянын кезик јерлери, Советский Союзтын көп јерлери (Казахстаннын ла Орто Азиянын кезик јерлери), Талай јаказындагы јер, Амурдын жаказы ла Сахалин кирген. Анайда ок Хуа Циюньнын бичигинде 12 јыл алдынан јаткан МНР-дин јери сөс јогынан Китайдын јерине кийдирилген.

Феодал богдыхандардын ла чанкайшисттердин идеяларын Мао Цзедун ла онын јөмөчилери энчиленгилеп алды.

1939 јылда Мао «Китайдын революциязы ла Коммунистический партиязы» деп ижинде мынайда бичиген: «Империалистический ороондор Китайды јенип, Китайдан камаанду көп ороондорды ла јерлерди блаап алды. Япония Кореяны, Тайваньды, Рюкюны, Пэнху ортолыкты ла Порт-Артурды алды; Англия Бирманы, Бутанды, Непалды ла Гонконгты, а Португалиядый кичинек ороон бистин Аомыньды блаап алган». Мынан көргөндө, Маонын некешкен јерлеринин тоозы Хуа Циюньнын «јылыйткан јерлеринин» тоозыла теп-теп. Мао бойынын шүүлтелерин јанга келген кийинде онон јарт айткан. 1959 јылда сентябрь айда КПК-нын Төс Комитединин совещаниезинде Мао мынайда айткан: «Бистин темдегенис — бастыра јердин үсти. Бис бастыра јер телекейди бактырып, ийделү ороон төзөөрис. Мындый шүүлтеге кыйалтазы јогынан беринер керек».

Айдарда, јердин үстин бактырары ас-көп эмес, ол эн бийик амаду. Је озо баштап мыны Азиядан баштаар керек. «Бис кандый да аргала болзо Түштүк-Күнчыгыш Азияны колго кийдирер учурлу, ол тоодо Түштүк Вьетнамды, Таиландты, Бирманы, Малайзияны, Сингапурды — деп, Мао КПК-нын Төс Комитединин заседаниезинде 1965 јылдын август айында айткан. — Бу район байлык сырьелу, онын учун ол баазына турар... Онын кийинде бис Түштүк Азияда күчисти тыгыдып аларыс».

1953 јылда Пекинде «Эмдиги Китайдын кыска историязы» деп учебник чыккан. Ол учебникте «империалисттер блаап алган» јерлердин тоозында Казахстаннын ла Орто Азиянын јерлери кезектей, кезектей Афганистаннын јери, Непал, Бутан ла Индиянын кезек јери, Бирма, Андаман ор-

толыктар, Күнбадыш Малайзия, Таиланд, Индокитайдын ороондоры, Тайвань, Пескадор ортолыктар, Филиппиндердеги Сулу деп архипелаг, Рюкю деп япон ортолыктар, Корея, Советтин талай жака жери ле жака Амур, Сахалин айдыладылар. МНР анайда ок сөс жогынан Китайга кирет. «Женьминь жибао» вьетнам нөкөрлөрдүн критикасына каруу эдип, бу учебникти башкарудан жөп жокко тангынан ээленген издательстводо чыгарган деп актанган да болзо, же ол некелтелер ол ло бойлоры артып жат, ого тангынан чыгарган бичик кере болуп турган эмес, ол ло «Женьминь жибао» бойы 1966 жылдын ноябринде бичийт: «Китайдын алдындагы жерлерин эбиртип аларга кыдат албаты бийик күүнүнөн бастыра күчиле тартыжарга белен». Мындый эрмектердин кийинен чын да ачык табарулар башталган. 1950 жылдардын талортозынан бери КНР одоштой жаткан айылдаштарына удур жуу-жепселдү согулталар эдип баштаган.

1956 жылда Китай күчиле Бирманын 170 мун кв. км жерин, бу орооннын төртүнчи үлүзүн айрып аларга ченешкен.

1959 жылда Китайдын жуучылдары Индиянын черүзинин бөлүктөрине согулта эдип, 130 мун кв. км-ден ажыра жерди блаажып кирген.

1962 жылда Гималайларда жуучыл операциялар кайда... Китайдын черүчилери кезик аразында Индиянын гранынан ары түштүккө 80—100 км-ге ичкерлеген. 1969 жылда март айда кыдат солдаттар советский пограничниктерди Даманский ортолыкта Уссури сууда аткылагандар. Онын кийинде олордын черүчилери артиллериянын болужыла Даманскийди корулай турган совет черүнүн частытарына удурлашкандар. Август айда Китайдын бир канча жуучыл бөлүктери Совет орооннын жерине Семипалатинский область (Казах ССР) тужынан киргендер.

1974 жылда Китайдын жуу-жепселдү черүлери Парасельский ортолыктарды Вьетнамнын чулу жерлеринин тоозынан айрып алды.

1969 жылдан ала 1978 жылга жетире КНР МНР-дин гранын 400 катаптан ажыра бузуп, бу жерге 15—20 километрге тереңжиде кирген.

1979 жылдын февралинде Китай Вьетнамды «үредип ийерге» табарган. Бу табаруда 600 мунган ажыра кыдат солдаттар ла офицерлер турушкандар; жүстер тоолу танктар, бронетранспортерлор ло мундар тоолу орудилер тузаланылган. Тонокчылар 4 городты ла 320 общинаны жоголтып, 735 школ, 428 больница ла мундар тоолу тураларды жемиргендер.

Эки батальон кыдат черү Лаостын јака јерлерине киргендер. Лаос ло Китайдын гранинын јанына јети кыдат дивизия тургузылган.

1980 јылда Китайла грандажып турган Бадахшан деп афган провинция дөөн улай ла бандиттердин шайкалары аткарылган, олардын ортозына кыдат советниктер киргилеген. СРВ-нин јерине кирери эмди де улалтылганча. 1981 јылда Пекиннин јуу-јепселдү черүлеринин Вьетнамга, Лаоско, Афганистанга, Индияга ла өскө дө айылдаш јаткан ороондорго јуулажып табарары токтобой јат. Кыдат башкарунын кезин башчылары «экинчи урок өткүрерис» деп СРВ-ни улам ла чочыдат. Вьетнам печатьтын јетиргениле болзо, бу јылдын май айында СРВ-нин гранинда болгон јуу-јепселдү согуштарлар эн ле кызу кемине јеткен.

Китай Индияга удур база катап табарарга кйдим беле-тенип туру. Калганчы өйдө Пекин Индияла кыдат ортодогы гранинда, Тибетте, турган јуу-јепселдү черүзинин тоозын кезем көптөтти. Анда эмди јуучыл лагерьлер тудулган, ол лагерьлерге бир уунда 40 кыдат дивизия бадыжар аргалу. Калганчы өйдө Индиянын кейле јүрер телкемдерин кыдат ВВС-тин самолетторы бузары көптөди. Китай эмдиге јетире Индиянын 36 мун кв. км јерин ээленгенче.

Маонын ла онын энчиленеечилеринин тонокчыл кылыктарынын кыскарта тоозы мындый болуп јат. Је «улу кормчий» өлгөн дө кийинде не де өскөрбөди. Јер-телекейди бийлеер ле олјолоор амаду эмдиги де башкаруда бар. 1978 јылда Пекинде чыгарылган јаан класстардын үренчиктери үренер «Китайдын историязы» деп бичик Пекиннин олјочыл политиказын база катап керелейт. Бу бичиктеги картаны тургускандар гоминьдановецтерди де артыктап чыктылар. Олор «бойынын јерлеринин» тоозына совет орооннын јерин — Байкалды ла Балхашты јакалай јерлерди, Арал талайга јетире јерлерди кийдиргендер.

Јаңы чыдап келеткен кыдаттарга «историяда болгон јастыра» ла оны өскө ороондордын јерлерин бириктирип түзедери керегинде үзүги јогынан айдып, тектерип турулар. Бириктиретен јерлер 10 млн. кв. км -ден ажыра, бу эмдиги Китайдын јеринен 1 млн. кв. км-ге көп. Пекин анайда ок Түштүк-Китайский талайдын сууларынын 8-чи үлүзин мензинип, арткан ороондорго јүк ле 12 мильге чыгара сууларды ээле-нер јөп берер амадулу.

Пекин өскө ороондордын јерлерин олјолоорго умзанып, политикадагы керектерин ого келиштире төзөйт. Пекин гра-

ницалардын бүткүлин кичеер ле жуу-јепселдү ийде-күчле чочыдарын ла коркыдарын токтодор эп-аргаларды өнөтийин немеге бодобойт. Китай Азиянын албатыларынын амыр-энчү учун тартыжузына удурлажып, јаан ачаанын јетирет. Китайдын башкараачылары Цинь Шихуаннан ала Мао Цзедунга јетире озогы өйлөрдин олјочыларынын «ченемелин» тузаланып, телекейдин албатыларына олјо ло түбек јайаачылар болгондорын көргүзет.

Мындый айалгада США-нын госсекретари А. Хейг июнь айда 1981 жылда Пекинге жүргениле колбой Вашингтоннын Китайга жуу-јепсел садар болгоны керегинде јөптөжү јер-телекейдин албатыларын, анчада ла Түштүк-Күнчыгыш Азиянын эл-јонын чочыдып туру. США бу суракты АСЕАН биригүге кирип турган ороондорло шүүжер болуп јөптөшкөн декларацияларын бузуп, биригүнинг члендерине угузу этпей, Түштүк-Күнбадыш Азиянын албатыларына каршулу керек кылынган. Түштүк-Күнчыгыш Азиянын ороондоры Вашингтоннын бу каршулу керегин јаратпай тургандарын ачыгынча айдып турулар. Индонезиянын вице-президенти Адам Малик Китай Түштүк-Күнчыгыш Азиянын эжиги дөөн будын сугуп алды деп айдат. Ол бу регионды колго тудуп, мында шакпырт чыгарып, АСЕАН-нын ороондорын коркыдып, бу албатыларды бойынын гегемонистский политиказына ла Советский Союзка, Вьетнамга удурлажарына јөмөөчилер эдип аларга амадайт. Је АСЕАН-нын ороондорынын башкараачылары Китайдын бу амадузын јарт биллип, Пекиннинг «КНР — АСЕАН јаңыс фронт» деп биригүтөзөп, Совет ороон ло социализмнинг арткан ороондорына удурлажарга эткен кычырузынан мойношкондор.

Китайдын ончо эдип турган каршулу кылыктарына удура бу регионнын үч социалистический орооны — Вьетнам, Лаос ло Кампучия амыр-энчү ле најылажып јадарына ууландырган бастыра бар ийде-күчтерин салгылайт. Олор бу јанынан телкем иштер өткүрип, Түштүк-Күнчыгыш Азияны амыр-энчүнинг ле јайымнын зоназы эдерге тартыжып турулар.

Д. Сортыяков

РАКЕТНЫЙ ЧЕРҮЛЕРДИНҢ ЛЕ АРТИЛЛЕРИЯНЫНҢ КУНИ

Жылдын ла 19 ноябрьда советский албаты, бистин Жуу-јепселдү Ийде-күчтерис ракетчиктердин ле артиллеристтердин байрамын көдүринилү айалгада темдектеп, олардын жуу-чак туштагы ат-нерелү керектерине ле амыр өйдөги жуучыл ижи-тожына јолду-јанду быйанын јетирип турулар.

Советский ракетный черүлер ле артиллерия мактулу ла јаан јол өдүп келгендер. Ол јол СССР-дин Жуу-јепселдү Ийде-күчтерин төзөөри ле тыныдары јанынан Коммунистический партиянын чылазыны јок өткүрген ижинин шылтузы болуп јат.

Артиллерист черүчилер бойынын јалтанбазыла, эркин-ле, турумкайыла Ада-Төрөл учун Улу жуунын историязына көп јаркынду страницалар бичиткилеген. Советский артиллерия коруланар да, ичкерлеер де тушта бистин черүлердин өштүле адыжып жуулажатан төс ийде-күчи болгон.

Жуунын кийиндеги јылдарда Коммунистический партиянын башкарганыла науканын ла техниканын једимдери тайанганы ажыра ла бистин орооннын экономический ийде-күчи өскөнинин шылтузында Төрөлисти корыырына стратегический учурлу Ракетный черүлер төзөлгөн. Калапту ракетно-ядерный жуу-јепселле јепсенген бу черүлер агрессияны токтодып турган јаан учурлу арга болуп јат. Ракетчик черүчилер амыр да күндерде жуу өйинин закондоры аайынча јадып, јаантайын жуучыл беленде болуп турулар. Бу өйдө баштапкыласный ракеталарла анайда ок јерле жүрер черүлер, орооннын ПВО-зынын черүлери, Кейле жүрер Военный Ийде-күчтер, Талайла жүрер Военный Флот база јепсенген. Ракетный жуу-јепселле коштой артиллерия да өзүп, јаранып турат: онын адар ийде-күчи, ыраак ла түрген адары, адыжынын чечени чик јок тынып калган. Калапту жуу-јепсел ле жуучыл техника ракетчик ле артиллерист черүчилердин ижемјилү ле капшуун колында.

Партиянын XXVI съездинде Л. И. Брежнев Жуу-јепселдү Советский Ийде-күчтердин жуучыл ийдезин бийик технический јепсеништин, жуучыл билгирдин, јендиртпес моральный ийденин бектег бек бирлиги деп јартаган. Мындый бийик баалаш ракетчиктерди ле артиллеристтерди, бастыра советский черүчилерди чилеп ок, жуучыл ла политический белете-

ниште, «Бийик јуучыл белетениш ле кату черүчил ээжи учун» деп кычырулу социалистический мөрөйдө јаңы једимдер аларына көдүрөт.

Коммунистический партиянын ич ле тыш политиказын бир санаала јарадып, ракетчиктер ле артиллеристтер социализмнин улу јенүлерин корыыры јанынан бойынын патриотический ле интернациональный молјузын ак-чөк бүдүрерине јаантайын белен болорго, бойынын јуучыл билгирин чылазыны јок бийиктедип турулар.

ТООЛОР ЛО КЕРЕКТЕР

Артиллериянын јуучыл керектерине учурлай СССР-дин Верховный Советинин Президиумы 1944 јылда 21 октябрьда чыгарган Указыла бастыра албатынын байрамын — Артиллериянын күнин 19 ноябрьда (Сталинградтын јанында немецко-фашистский черүлерди оодо согуп баштаган күнге келиштире) темдектеер деп јөптөгөн. Ракетно-ядерный јуу-јепсел табылганыла, анайда ок стратегический учурлу Ракетный черүлер тзззлгзззле колбой СССР-дин Верховный Советинин Президиумы 1964 јылда 17 ноябрьда чыгарган Указыла Ракетный черүлердин ле артиллериянын күни деп байрамды јөптөгөн.

Ада-Төрөл учун Улу јуу башталарына јууктай Кызыл Черүнин бззлүктеринде 91493 орудие ле миномет бар болгон. Јуунын зззи туркунына орудиелердин ле минометтордын тоозы 5 катаптан ажыра көптззгзз.

Јуунын јылдарында социалистический промышленность артиллерийский орудиелер эдерин 6—7 катапка, минометторды 8 катапка көптззткзз, бастыра дезе 825,2 муннан көп орудиелер ле минометтор эдип чыгарган. 1941 јылдын июль айынан ала 1944 јылдын декабрине јетире «катюша» деген јуучыл машиналар 10 муннан ажыра, олардын снарядтары дезе 12 миллионнон ажыра эдилген. Германия јүк ле 170 мун орудие ле миномет эдер аргалу болды.

СССР-де јуу-јепселдер эдери фашистский Германиядагызынан јыл туркунына орто тооло орудиелер аайынча 2 катап, минометтор аайынча 5 катап көп болгон. 1945 јылдын январине јууктай Јуу-јепселдү Советский Ийде-күчтер ззштүни артиллерия ла минометтор јанынан 3,2 катапка артыктап турган.

Јуунын зззинде јаңы, анчадала тын ийделү 45, 57 ле 100 миллиметровый пушкарлар, 152 миллиметровый гаубицалар

ла 160 миллиметровый минометтор, реактивный установкалар эдилген ле черүлерге аткарылган.

Артиллериянын там ла көптөгөни ле жаранганы онын адыжынын ийде-күчин үзүк жогынан жаанадар арга берип турган. Москванын жанындагы контричкерлеште (өштүнинг корузын буза согуп өткөн жерлерде) артиллериянын жуулган тоозы фронттын бир километринде 30—40 орудие ле миномет болгон, Сталинградтын жанындагы контричкерлеште — 80—100, 1943—1945 жылдардагы жуу-согуштарда 220—300 ле онон до көп орудие ле миномет болгон.

1942 жылдын январь айынан ала ичкерлештү операциялар өткүрер тушта артиллерийский белетүнинг ордына артиллерийский ичкерлеш кийдирилген. Эмди артиллерия бойынын адыжыла пехотанын ла танктардын табарузын жаңыс ла белетеген ле жөмөгөн эмес, же өштүнинг корузынын ыраак та жерлеринде жуу-согушты жеткилдеген.

Реактивный артиллерия бойынын жуучыл жолын 1941 жылда 14 июльда баштаган. Ол күн реактивный снарядтардын капитан И. А. Флеровко башкарткан баштапкы батареязы Оршада темир жолдордын белтиринде өштүге ийде-күчтү согулта эткен.

Жуунын ойинде Верховный Главнокомандованиенин резервинин артиллериязы 9 катапка көптөгөн, жуунын учы жааңыс жерлерде жүрер черүлердин бастыра артиллериязынын 50 проценти кирип турган.

Жуунын туркунына советский артиллеристтер өштүнинг үстине 427 миллион снаряд ла мина түжүргөн, фашисттердин 48 муннан көп танктарын ла штурмовой орудиелерин, 167 мун пушказын ла миномедын, көп тоолу улузын жок эткен.

Ада-Төрөл учун Улу жуунын жылдарында артиллерист черүчилердин көргүскен ат-нерезин Төрөлис бийик баалаган. 1 миллион 600 муннан көп кижилер ордондорле, медальдарла кайралдаткан, 1800-тен көби Советский Союзтын Геройы деп адаткан. Артиллериянын 550 кире бөлүктери ле биригүлери гвардейский болуп калган.

1953 жылдын учы жаар СССР-де ийде-күчи башка-башка ядерный жуу-жепсел, ол тоодо водородный да бомбалар бар болгон. 1957 жылдын август айында Советский Союзта телекей үстиндеги эн баштапкы межконтинентальный баллистический ракета жөнүлү ченелген. Ядерный окты ракетала бириктиргени жуу-жепселдин чек жаңы системазын — ракетно-ядерный жуу-жепселди эдер арга берген.

Черүнинг генерал-майор А. Ф. Тверецкийге башкарткан баштапкы ракетный бөлүги 1946 жылдын июль айында төзөлгөн, ого гвардейский минометный бөлүктерден, артиллериядан, авиациядан ла флоттон эн артык офицерлер талдалган.

1960 жылдын январь айында СССР-дин Верховный Советинин сессиясында стратегический учурлу Ракетный черүлер төзөлгөни керегинде жарлалган.

Бу өйдө ракетчик черүчилердин бастыразына шыдары орто ло бийик үредүлү, коммунисттер ле комсомолдор болуп јат. Ракетчик офицерлердин 70 проценттен көби бийик үредүлү ле бастыразы классный квалификациялу.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ ФЕДЕРАТИВНЫЙ РЕСПУБЛИКА ЮГОСЛАВИЯ

(Төзөлгөн күнинен ала 36-чы жылдыгына)

29 ноябрь — Югославиянын албатызынын жүрүминде ундылбас күн. Ол күнде 36 жыл мынан кайра фашистский олжочылардан советский черүлердин болужыла јайымдаган јерде албаты ополчениенин Антифашистский вечезинин II сессиязы болгон. Ол сессияда јаңы, социалистический Югославиянын төзөлгөлөри салылган.

Јенүлү божогон јайымданаачы тартыжунын ла социалистический революциянын кийнинде социализмнин јолына кирип, тен праволорлу албатылардын ла элдердин кемнен де камаан јок најылыгын төзөп алып, ороон общественно-экономический ле культурный өзүминде билдирүлү једимдерге једип алган.

Ишмекчи класстын ла онын озочыл отрядынын — коммунисттер Союзынын башкартузыла ишкүчиле јаткандар озодо сондогон ороонын кыска өйдин туркунына түрген тебүлерле өзүп турган, бөлүктери көп экономикалу индустриально-аграрный государство эдип алгандар. Өткөн жылдардын туркунына республика көп чактарга улалган сондоштын ла јуунын жылдары экелген бускалангнын истерин јоголткон.

Би өйдө СФРЮ-нын промышленнозында көп сабалай јакшы оборудованиелү эмдиги предприятиялер иштейт. Јурт хозяйствонын социалистический бөлүги түрген өзүп јат. Бүгүн төс ајару СКЮ-нын 1978 жылда июнь айда болгон XI съездинин јөптөрин жүрүмде бүдүрерине, политический ле

экономический системаны там ла јарандырарына, коммунисттердин баштаачы учурын бийиктедерине јетирилип туру. Албаты хозяйствонун тос задачалары мындый: экономический стабилизациянын политиказын јүрүмге өткүрери, иштин арбынын бийиктедери, алдынан башка республикалардын ла райондордын өзүминин кемин тен эдери, улусты бастыразын ишле јеткилдеери, инфляцияга удурлажа тартыжары, производствоны там ла арбынду эткени ажыра өскүрери.

Югославия Советский Союзла, СЭВ-теги ороондорло өмөлөжип иштеерин элбек өткүрет. Кандый да биригүлерге кожулбас политика өткүрип, СФРЮ амыр-энчү ле бастыратеши јеткер јок болоры учун, јуу-јепселдерди астадары ла бастыра ороондор ло албатылар кемнен де камааны јок болоры учун туружып јат.

ТООЛОР ЛО КЕРЕКТЕР

Социалистический Федеративный Республика Югославия Түштүк-Күнчыгыш Европада туруп јат. Јеринин элбеги — 255,8 мун кв. км. 1981 жылдын 1 январине орооннын улузынын тоозы 22 миллион 442 мун кижии болгон. Јылына улустын тоозы 181 мун кижиге көптөп өскөн.

1980 жылдын учунда Югославиянын коммунисттер Союзында (СКЮ-да) 2 миллионнон көп член тоололгон.

1978 жылда республикада бирлик общественный продукт, 1947 жылдагызына көрө, 6,4 катапка, кижии тоозына келиштире дезе 4,8 катапка көптөгөн.

Албаты хозяйствонун общественный бөлүгинде текши национальный продукттын 86 проценти иштелип јат (1947 жылда 60 проценти эдилген). 1953 жылдан ала 1978 жылга јетире албаты хозяйствонун общественный бөлүгинде иштеп тургандардын тоозы 3,3 катапка көптөгөн деп айткадый.

СФРЮ-нын бирлик общественный продукттын иштееринде промышленностьтын үлүзи 1947 жылдагы 18 проценттен 1978 жылда 38,6 процентке јетире көптөгөн, јурт хозяйствонун үлүзи дезе 40 проценттен 14 процентке јетире астаган.

1979 жылда ороондо промышленный производствонун кемии јуу алдындагы кеминен 20 катапка ажа берген. 1953 жылдан ала 1979 жылга јетире промышленностьто иштеп тургандардын тоозы 3,7 катапка көптөйлө, 2,1 миллион кижиге јеткен; иштин арбыны 3,3 катапка бийиктеген.

1979 жылда ороондо 55 миллиард киловатт-час электроэнергия иштелген, оны иштеп алары 1939 жылдагызынан 47

катапка көптөгөн. Нефть иштеп табары бу ок ойдин туркунына 1,1 мун тоннадан 4,1 миллион тоннага жетире, газ — 2,6 миллион кубический метрден 1,3 миллиард кубический метрге жеткен. Республиканын таш көмүр иштеп табар промышленнозы производствозынын кемин 1948 жылдагызынан 2,8 катапка көптөткөн.

Өндү металлургия — Югославиянын промышленнозынын жанжыккан экспортный бөлүгү, онын продукциязы СФРЮ-нын бастыра экспортынын 10 проценти кире болуп жат. 1979 жылда, 1948 жылдагызына көрө, өндү металлдардын рудаларын иштеп табары 7 катапка, металлдар кайылтып иштеери десе 15 катапка көптөгөн.

Жеңил жорыкту автомобильдер эдип чыгарары аайынча Югославия Европанын гран ары жанындагы социалистический ороондорынын ортозында экинчи жерде туруп жат — жылына 300 муннан көп автомобиль эдет.

СФРЮ-да аш-курсак эдери 30 жылдын туркунына 2 катаптан ажыра, журт хозяйстводо иштин арбыны десе 3 катапка көптөгөн. Бу ойдө орооннын журт хозяйствозы улустын некелтелерин аш-курсактын көп саба бүдүмдери жанынан, промышленностьтын некелтелерин десе сырьенын жаан учурлу бир кезек бүдүмдери жанынан жеткилдеп жат.

Быжыл Струмица сууда жер суактайтан система бүдүрө тудулар, онын төс объекттери — суубуунты, узуну 8250 метр тоннель ле эки төс канал. Суула «Радовишко поле» деп агроиндустриальный комбинаттын 2 мун гектар кыра жерлери жеткилделер. Сугарган жерлерде садтар, виноградниктер, бахчалар ла маалалар болор.

СФРЮ-да көп акча-жөөжө су-кадык корыыр керекке чыгымдалат. Бу ойдө орооннын бастыра албатызы медицинский болуш алып жат деерге жараар. Ишкүчиле жаткандардын су-кадыгын корыыры ла жүрүмин өнжидери жанынан өткүрген иштердин шылтузында улус өлөри билдирүлү астаган, балдар өлөри 2—2,5 катапка жабызаган. Кижинин жажайтан орто жажы, жуу алдындагы ойдөгизине көрө, 48 жаштан 70 жашка жетире узаган.

Экинчи телекейлик жуу башталар алдында Югославияда албатынын 44 проценти бичик билбес болгон. Эмди ороондо кажы ла бежинчи кижиде үренет. Үредү ончо үйелеринде төлү жок болуп жат.

Жуунын кийниндеги жылдарда Югославиянын төс городынын — Белградтын бүдүми өскөлөнүп калган. Улузынын тоозы 300 мун кижиден 1 миллион 400 мун кижиге жетире

көптөгөн. Саван суунун састу сол жарадында Жаңы Белград көдүрилип келген. Жуук 10 жылдын туркунына городто 120 мун жаңы квартира тудары ла ондор мун эскилерин жаңырта тудары темдектелип туру. Саваны кечире бир канча күрлер тудулар, аэропортты ла суу вокзалды өскөртө эдерге, темир жолдын солун бүдүмдү вокзалын тударга керек болор, поездтер ол вокзал жаар городтын көп улусту алдыла өткөн төрт тоннельле келгилеп турар.

СССР-дин экономический ле технический жөмөлтөзиле Югославияда 130 кире промышленный ла өскө дө объекттер тудулып ла өскөртө жазалат.

СЭВ ле СФРЮ-нын башкарузы ортодо тургузылган жөптөжү аайынча ороон СЭВ-тин органдарынын ижинде эрчимдү туружып жат.

Республика 140-нөң көп ороондорло экономический колбулар өткүрет. Саду өткүрип турган ороондордын ортозында товарообороттын кеми аайынча СССР баштапкы жерде туруп жат. СЭВ-тин члендери болуп турган ороондорло саду калганчы жылдарда 3 катапка шыдар көптөгөн.

4 акча

ГОРНО-АЛТАЙСК · 1981